

“Извънбрачните деца на комунизма”

Полският экс-дисидент и публицист Адам Михник за опасността от авторитарните режими в Източна Европа, упадък на политическата култура и усещането на поляците и унгарците, че в Европа са само втора класа граждани

Стая на петия етаж на сградата на ляво-либералния варшавски вестник „Газета Виборча“. Навсякъде купчини от вестници и книги, на стените висят документи от американски и германски университети, а до тях снимки с държавници от целия свят. На масата седи, пушейки електронна цигара, Адам Михник, главен редактор на вестник „Газета Виборча“ – най-значимият национален полски всекидневник, който излиза през 1989 г. като първи легален вестник на профсъюза „Солидарност“. Михник, 66 годишен, е най-известният полски экс-дисидент. Заради своите политически убеждения той често попада в затвора, като за първи път това му се случва на 19-годишна възраст. Пише за алтернативни вестници и подкрепя независимия профсъюз „Солидарност“. Когато през 1981 г. комунистическият режим налага военно положение, Михник е интерниран. През пролетта на 1989 г. той седи на кръглата маса като съветник на Лех Валенса и организира първите свободни избори. Промените в Източна Европа оттогава насам го занимават изключително активно. Демонстрациите в България срещу корумпираната политическа класа, авторитарните тенденции в Унгария и зараждащия се национализъм са според него късни последици от 40 годишната липса на свобода и вмешателство. Към немскоезичното ежеседмично списание „Шпигел“ той има особено отношение. Когато през 70-те години той можа да посети Жан-Пол Сартр в Париж, Михник се свързва оттам с Хамбург. Дали редакцията не можеше да отпечата едно негово есе? Разбира се, тя го направи. „Това беше моята първа статия, която можех да публикувам в един действително значим западен вестник. Тогава властимащите в Полша знаеха, че не могат да ме усмирят със сила“.

Шпигел: Господин Михник, повече от шест седмици хиляди протестиращи излизат на улиците в България, за да изразят своето недоволство срещу прогнилата политическа система в страната. Окопни битки и омраза са характерни за политическите конфликти в Източна Европа вече цели 20 години след първите стъпки в посока демокрация. На какво се дължи това?

Михник: Липсва политическата култура, култура на компромиса. Ние в Полша, но също така и унгарците не можахме да се научим на подобно нещо. В страните от Източна Европа действително има силен стремеж към свобода, но в същото време липсват демократичните традиции и там все още съществува опасността от анархия и хаос. Демагогията и популизъмът все още се котират високо. Ние сме незаконните, извънбрачните деца на комунизма, нашият манталитет е формиран от него.

Шпигел: Унгарският премиер Виктор Орбан, твърде радикален в своето отношение към пресата и опозицията, има почитатели в Източна Европа. Също както във вашата страна

национално-консервативният опозиционен лидер Ярослав Качински. Характерен ли е един авторитарен политически типаж за Източна Европа?

Михник: При нас все още има политици, които се стремят към една по-различна държава: Качински е точно като Орбан в Унгария. Те се стремят към пълзящ държавен преврат. Ако Орбан се задържи в Унгария или Качински спечели в Полша, това би било опасно. Дватамата имат авторитарна представа за държава, при която демокрацията е само фасада.

Шпигел: Орбан казва, че има нужда от „централизирана мажоритарна демокрация”, за да могат да се вземат ясни решения, в краен случай и с укази. По друг начин опасности като икономическата криза не биха могли да бъдат предотвратени.

Михник: Същото е казал и Хитлер: специални укази, извънредни наредби. Това е пътят към ада. Честно казано най-малко от Унгария очаквах подобно нещо, тъй като тази страна първа направи пробив в Желязната завеса. В България и Румъния може би да, но не и в Унгария. Това, което в момента се случва там, се подхранва от дълбокото разочарование от социалдемократите, които управляваха по-рано и доведоха страната до икономическата пропаст. За щастие в началото на 90-те години в Полша бяха въведени най-важните реформи за прехода към пазарната икономика, и то бързо. В Унгария този процес протече по различен начин. Поради тази причина обществото в момента е разочаровано и поставя всичко под въпрос. Дори неща, за които някога мечтаеше.

Шпигел: Дали някои сваля от длъжност неудобни съдии или главни редактори - за хората това изведнъж се оказва без значение? Дали са забравили как е било при комунистите?

Михник: Една част от обществото в нашите страни дори днес би пожелала авторитарен режим. Това са хора с манталитет на „Номо sovieticus”. Но такива хора има дори във Франция, помислете за Лео Пен, както и във Финландия и Швеция.

Шпигел: Орбан се опитва да закълне страната си върху „система на национално сътрудничество без компромиси” Какво има предвид?

Михник: Британският историк Норман Дейвис нарича тази форма на демокрация „управление на канибали”. Провеждат се демократични избори, след което обаче спечелилата партия изяжда загубилите. В това се състои пълзящият държавен преврат: да се елиминират отново демократичните институции или да им се изземат функциите. Тъй като тези управници вярват, че са абонирани за истината. В един момент партиите вече нямат значение, системата отново се основава на монолог на властта. Демократичните институции на Запад имат по-дълбоки корени и традиции в сравнение с нашите, там демокрацията може да се защитава. При нас всичко все още е крехко и чупливо, дори две десетилетия след края на комунизма.

Шпигел: Орбан, Качински и други казват, че най-после искат да завършат революцията от 1989 г. и да ликвидират комунизма. Представлява ли повече или по-малко променените бивши функционери днес все още някаква опасност?

Михник: Според мен беше добре, че Полша пое по пътя на помирието, а не по пътя на отмъщението и реванша. За това все още ме нападат. Аз бях последовател на Конрад Аденауер. Той също имаше доста възможности след края на войната: да прати в затвора хора от своето обкръжение, които са били последователи на Хитлер, или да направи от тях демократи. Той избра втория път. Нашата нова Полша трябва да е Полша за всички. Другият път щеше да е свързан с незабавното помена на властта от страна на опозицията през 1989 г., без да я споделя със стария режим. Тогава трябваше да обесим комунистите на уличните

стълбове, и една тясна елитарна група щеше да управлявала. Това би било антикомунизъм с болшевишко лице.

Шпигел: Много хора казват, че старите мрежи и обвързаности са успели отново да се установят. В момента в България хиляди протестират срещу политическата класа в страната, сред тях и представители на новата градска средна класа.

Михник: Да, но в България имаше свободни избори, които бяха спечелени тъкмо от опозицията. При демокрацията държавната власт е отражение на обществото, хората са избрани. Понякога печели фигура от стария апарат, която е всичко друго, но не е и симпатична. Но демокрацията важи за всички. Не само за благородните и умните.

Шпигел: В България архивите на специалните служби бяха разсекретени колебливо, в Румъния се наблюдават почти навсякъде бивши членове на прословутата Секуритате. Как се живее в едно общество, в което извършителите и виновниците от миналото са по-добре поставени от техните бивши жертви?

Михник: В момента казвате същото нещо, което аз по-рано съм споделял за Федерална република Германия – „навсякъде старите нацисти”. Това бяха обаче бивши нацисти. Разбира се, Румъния беше Оруелова държава, държава, която следи гражданите и Секуритате бе навсякъде. Всички страни, преминали през режим на диктатура, имат тези проблеми, дори Испания и Португалия ги имат. Но това не може да е причина да се въведе антикомунистически апартейд.

Шпигел: Западните призови към преосмисляне на историята Ви изглеждат прекалено елементарни?

Михник: Да. След промяната от социализъм към демокрация в Полша в продължение на два мандата имахме посткомунистически президент – Александър Квашниевски. Той беше много добър, постигна членството на Полша в НАТО и Европейския съюз. Призивите за извършване на окончателно разчистване на сметките са пропаганден инструмент на десните. Но и те самите търпят подобни хора. Качински назначи за заместник-министър на правосъдието бивш съдия, навремето осъдил на лишаване от свобода сегашния президент Коморовски.

Шпигел: При авторитарни десни политици като Качински и Орбан национализмът отново процъфтява. Как може да се случи нещо подобно в обединена Европа?

Михник: Във времена на големи промени, които преживяваме, хората търсят нещо, на което могат да се опрат. В Унгария това е Трианонският комплекс. Нито един унгарец не е забравил, че след края на Първата световна война съгласно договора от Трианон две трети от кралството е трябвало да бъдат преотстъпени на съседни страни и че днес много унгарци живеят извън границите. Орбан използва много умело този факт.

Шпигел: Орбан е за едно „ново маджарство”.

Михник: Още през 1990 г. писах, че последният стадий на комунизма и национализмът: една система на мислене, която дава прости, но грешни отговори на трудни въпроси. Национализмът вече е почти естествена идеология на авторитарните режими.

Шпигел: И с него се появява непременно и антисемитизмът. Според едно американско изследване 70% от унгарците смятат, че евреите имат твърде голямо влияние върху бизнеса и финансовия свят.

Михник: Полша е единствената страна в Източна Европа, която в това отношение успя да прояви умереност. При нас антисемитизмът вече не е приемлив, не и в политиката.

Шпигел: Как би трябвало Западът да се отнася към Орбан?

Михник: Трябва да критикуваме доста открито. Европа не трябва да мълчи по отношение на Унгария. В краен случай са необходими санкции. Когато Западът наложи санкции на комунистическа Полша след въвеждане на военното положение, ние казахме: нищо не се забелязва. Но в крайна сметка те се оказаха действени.

Шпигел: Дори варшавското правителство се въздържа от критики спрямо Унгария.

Михник: То има усещането, че източноевропейските страни членки на ЕС и без това биват третирани като членове от втора класа и че отворената критика би засилила още повече процеса на дискриминация.

Шпигел: Защо хората в страните от Източна Европа в ЕС се чувстват като граждани втора класа?

Михник: Погледнете например Полша. При нас съществува убеждението, че принадлежим към първата класа. Това е свързано с нашия месианизъм, със съзнанието, че сме авангард на християнска Европа на границата с варварския Изток.

Шпигел: Икономически Полша се движи доста добре, получава и много пари от ЕС.

Михник: Това е вярно, но хората не го усещат. Погледнато от Париж, Прага или Берлин, Полша е една страхотна страна. Но включете за малко католическото радио „Мария“ ще чуете, че Полша е една катастрофирала страна и се управлява от хора, които уж искат да заличат биологично полската нация. 30% от поляците вярват, че самолетната катастрофа при Смоленск, в която загина президентът Лех Качински, е резултат на заговор между министър-председателя Доналд Туск и Владимир Путин.

Шпигел: От къде идва разпространената не само в Полша нагласа да се вижда само лошото?

Михник: Полша и всички страни от Източна Европа в продължение на векове не са преживявали такива промени, както в последните 20 години. Но това все още не е достигнало до нашето съзнание. Ние все още обичаме да бъдем песимисти.

Шпигел: Поради тази причина ли стотици хиляди източноевропейци се преселват на Запад?

Михник: Животът на Запад все още е много по-добре устроен, отколкото при нас. Освен това навремето нашите страни бяха херметично затворени. Сега хората най-после могат да излизат и те използват този шанс. Печелят пари на Запад, а мнозина се завръщат след време у дома и започват свой бизнес. Това не е никак лошо. Поради тази причина при нас идват много хора от Беларус и Украйна.

Шпигел: От ваша гледна точка спадат ли тези страни към Европа?

Михник: Бих бил твърдо против, ако Европа по отношение на Украйна скръсти ръце. Французите казват открито, че не желаят Украйна, докато германците не го казват толкова ясно.

Шпигел: Като дисидент Вие платихте доста висока цена за вашите политически убеждения. Защо някогашните опозиционери не играят важна роля в политиката днес?

Михник: Навярно е трябвало да бъде така. Политиката в една демокрация изисква различни психологически предпоставки. Борбата срещу комунизма беше като война: обличахме униформите, отивахме на фронта и след победата много хора се отдръпнаха от нас. Ние дисидентите имахме много високи морални критерии. Никой не вярваше, че комунизмът действително се разпада пред очите ни. Това обаче се случи и начело на държавата внезапно застанаха хора като мен, които имат напълно различна биография от повечето свои сънародници. Но ние не успяхме да научим как се прави политика по правилата на демокрацията. Вероятно сме поставили прекалени изисквания към голяма част от народа чрез нашите възвишени претенции.

Шпигел: Господин Михник, благодарим Ви за този разговор.